

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО ТА АРХІТЕКТУРА

Бродченко О.Ю.

аспірант,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

«ПРЕОБРАЖЕННЯ ГОСПОДНЄ»: ІКОНОГРАФІЯ СВЯТА В БОЛГАРСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Серед багатьох чудес особливе місце в євангельській історії займає чудо Преображення Господнього на горі Фавор.

Тема Преображення Господнього є однією з основних у християнській іконографії. Вперше свято згадується, починаючи з IV століття – час, коли рівноапостольна Олена, мати Костянтина Великого, возвела на горі Фавор храм на честь Преображення Господнього – і входить до числа великих дванадесятих свят [8, с. 192]. Преображення за хронологією передувало страсним мукам і смерті Спасителя та сталося напередодні Пасхи – за 40 днів до розп'яття, але його святкування в чині богослужінь було перенесене на 6(19) серпня через перенасиченість церковних відправ під час Великого посту і передпасхального кола [8, с. 193].

Описи чудесної події, що сталася з Ісусом Христом та апостолами Петром, Іоанном та Яковом на горі Фавор, містяться в усіх трьох синоптичних євангеліях [Лука 9, 28-36; Марко 9, 2-9; Матвій 17, 1-93], вони й лягли в основу традиційної іконографії Преображення Господнього. Євангельські оповіді дуже схожі між собою та достатньо короткі, без будь-яких фактичних доповнень, тому й іконографія свята достатньо усталена та не відрізняється великою різноманітністю [7, с. 293].

Згідно з цими оповідями Ісус Христос зображується на горі, не завжди однаково високій – іноді вона має вигляд невеликого узвишшя, іноді – конуса з двома відрогами; взагалі ж характер її умовний. Одяг Спасителя – білий, іноді срібний чи, навіть, золотий. Слава Христа виражається також за допомогою ореолу, який найчастіше має овальну або круглу форму. Колір ореолу – небесно-блакитний, світло-синій або білий; різнокольоровий ореол зустрічається починаючи з XIII століття (Єв. № 54). Зоряних ореолів у візантійських пам'ятках немає, але в пізньоруських іконах він зустрічається досить часто і складається з двох сфер, вписаних одна в іншу, з яких одна, а іноді і обидві усипані зірками: це зображення слави в вигляді неба, що становить престол Божий. Віддзеркалення слави Спасителя під час Преображення на співрозмовників та апостолів зображується у вигляді променів, що виходять від першоджерела світла, згідно зі словами церковної пісні: «з плоті твоєї промені Божества виходили, для пророків і апостолів» [7, с. 294].

Одним з найдавніших образів Преображення є мозаїка апсиди церкви Сан Аполлінаре-ін-Классе в Римі (середина VI ст.). За визначенням В. М. Лазарева, Преображення представлено тут в «абстрактній редакції» [5, с. 46] – фігура

Христа в центрі замінена зображенням величезного чотирикутного хреста в медальйоні, над ним – правиця Господа. По боках на хмарах – півпостаті Мойсея та Іллі, а нижче, посеред дерев, зображені три агнця, що символізують трьох учнів Спасителя. Подібний варіант іконографії характерний для ранньохристиянського мистецтва, багатого символами, проте, він не знаходить подальшого поширення.

Інший приклад іконографії демонструє знаменитий пам'ятник тієї ж епохи – мозаїки монастиря св. Катерини на Синаї. Сцену Преображення Господнього обрано для декорації конхи апсиди монастирської церкви не випадково. Гора Синай – місце старозавітньої теофанії, з'явлення Господа Мойсею. У мозаїці ж представлено явлення Господа у славі апостолам, тобто подія Нового Завіту, під час якої також присутній пророк Мойсей. Пророки і апостоли зображені на золотому фоні, в білому одязі. Благословляючий Спаситель, що стоїть в центрі композиції, оточений сяйвом слави – з овальної блакитної мандорла виходять промені світла. Надалі іконографічна схема, подібна схемі синайської мозаїки, буде лежати в основі всіх образів Преображення у візантійському і давньоруському мистецтві [7, с. 287].

Варто зазначити, що на початковому етапі формування іконографії сюжету домінували горизонтально орієнтовані за побудовою композиції, які зазвичай подавали зображення Христа, що стоїть на пологому пагорбі. Саме такі вирішення характерні для болгарських церковних стінописів, що в першу чергу пояснювалося їх розміщенням в іконописній системі храму. Яскраво виражене горизонтальне вирішення композиції «Преображення» має ряд таких стінописів: з церкви св. Георгія в Софії (зображення розміщено в північно-західній консі), з церкви свв. Сорока мучениць в Тирново (на західній стіні притвору) та з Боянської церкви, де композиція Преображення Господнього розмістилася в люнеті між підкупольною аркою та апсидою [6, с. 48-50; 4, с. 358].

Для виявлення особливостей іконографії «Преображення Господнього» в болгарському церковному малярстві, зокрема тревненській школі, кінця XVIII – початку XIX століть розглянемо ікону з колекції Національного історичного музею в Софії. Великий розмір ікони – 87 x 66 см – вказує на те, що створена вона була для святкового ряду іконостасу. Основа ікони – дерево, написана вона темперними фарбами по левкасу, паволока відсутня. На лицьовому боці ікони, на місці традиційного перебування ковчега присутнє його імітування у вигляді досить широких полів темно-червоного кольору.

Композиція ікони має чіткий вертикальний поділ на дві частини. Лінією поділу слугує вправно виписане зображення хмаринок, на яких стоять Ісус Христос та пророки. Тло верхньої частини заповнене однотонним небесно-блакитним кольором, на якому чітко виділяються головні постаті. В центрі композиції змальовано Христа на повний ріст в анфас в білому хітоні та гіматії, краї одягу тонко прописані вохряними лініями. Правою рукою Христос благословляє, а в лівій тримає сувій. На іконі відсутнє традиційне зображення круглої чи овальної мандорли, натомість, вона зображена у вигляді двох стріл, що перетинаються. Мандорла насичено багряного кольору, на краях з тонкими хвилястими золотавими промінчиками. Праворуч від Христа – пророк Ілля у червоно-багряному хітоні та темно-синьому гіматії, що простягає руку до

Спасителя; ліворуч – Мойсей у яскраво-синьому хітоні та червоному гіматії з Євангелієм у руках.

Нижня частина композиції повністю заповнена зображенням високих гірок – центральна з яких коричнево-червоного насиченого кольору, дві обабіч – значно світліші. Уступи на скелях прописані білилами. На передньому плані зображено трьох апостолів, на яких звернені промені світла, що відходять від Слави Ісуса Христа. Праворуч – апостол Петро, став на коліна та простягає руки до Спасителя, у центрі – апостол Іоанн впав долілиць, відвертаючи лице від Божественного світла, а ліворуч – апостол Яків припав до землі, спираючись на руку, звернений поглядом до глядача.

Підкреслено спокійна та монументальна верхня частина ікони із зображення Ісуса Христа та пророків протиставляється експресивній та динамічній нижній, де зображено здивованих апостолів. Поєднується композиція за допомогою хмар, що об'єднують верхівки гірок та Божественного світла, що проходячи крізь хмари, сходять на апостолів.

Живопис досліджуваної ікони відрізняється декоративністю. Колористичне вирішення будується на вправному поєднанні однокольорового блідо-блакитного тла та яскравих чистих контрастних фарб у зображенні постатей та змалюванні гірок – світлої вохри, насиченого кобальту, кіноварі, яскраво-червоного та світло-малинового. У той же час насичені кольори активно контрастують з яскраво білим кольором одягу Христа та хмаринок. Лики ретельно виписані, німби обведені тонкою кіноварною смужкою. Крім того, усі постаті на іконі окреслені чітким лінійним контуром чорного кольору. Подібна барвіста палітра та загальна декоративність характерні для зразків творів тревненського живопису [2].

Список використаних джерел:

1. Божков А. Българската икона / А. Божков. – София: Български художник, 1984. – 530 с.
2. Божков А. Тревненската живописна школа / А. Божков. – София: БАН, 1967. – 195 с.
3. Бурковська Л. Волинська ікона «Преображення Господне» середини XVII століття зі збірки Національного музею народної архітектури і побуту України в контексті розвитку іконографії сюжету / Л. Бурковська // Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво / [Голов. ред. Г. Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К., 2010 – Чис. 4(32). – С. 102-111.
4. Василюв А. Български възрожденски майстори: живописци, резбари, строители / А. Василюв. – София: Наука и изкуство, 1965. – 748 с.
5. Лазарев В. История византийской живописи / В. Лазарев. – М.: Искусство, 1986. – 196 с.
6. Мавродинова Л. Иконография на дванадесетте големи църковни празника в средновековната стенна живопис в България (IX-XIV в.) / Л. Мавродинова. – София: БАН, 2005. – 156 с.
7. Покровский Н. Евангелие в памятниках иконографии / Н. Покровский. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 564 с.
8. Языкова И. Богословие иконы: Учебное пособие / И. Языкова. М.: изд-во Общеизвестного Православного Университета, 1995. – 212 с.